

BİBLİYOGRAFYA :

S. Carr, *The Archaeology and Monumental Remains of New Delhi*, New Delhi, ts., s. 58-70; R. J. Mehta, *Masterpieces of Indo-Islamic Architecture*, Bombay 1976, tür.yer.; P. Brown, *Indian Architecture (Islamic Period)*, Bombay 1981, s. 9, 11-12; K. V. Soundra Rajan, *Islam Builds in India*, Delhi 1983, s. 4-20, 50-54, 73; J. D. Hoag, *Islam*, Stuttgart 1986, s. 153-155; P. Varma, *Delhi and Its Monuments*, New Delhi 1987, s. 21-37; A. Petersen, *Dictionary of Islamic Architecture*, London 1996, s. 241-243; E. Koch, "The Copies of the Qutb Minar", *Iran*, XXIX, London 1991, s. 95-107; E. Diez, "Minâre", *İA*, VIII, 328; T. W. Arnold - [K. Fisher], "Kutb Minâr", *EP* (İng.), V, 548-549.

A. ENGİN BEKSAÇ

KUTUBŞÂHİLER

Hindistan'da
Doğu Dekken bölgesinde hüküm süren
bir Türk hânedanı
(1512-1687).

Behmenî Devleti'nin yıkılmasıyla (1527) ortaya çıkan beş müslüman devletten biridir. Menşelerini Karakoyunlular'a dayandırmaktadırlar. Karakoyunlular'a mensup Baharlı kabilesi önce Hemedan'a, ardından Hindistan'a göç etmiş ve burada Behmenî Devleti'nin hizmetine girmiştir. Kabilenin reisi ve aynı zamanda hânedanın kurucusu olan Sultan Kuli 1496'da Kutbül-mülk unvanını alarak Batı Tilangâna valiliğine tayin edildi. Behmenî hükümdarları III. Muhammed ve Mahmud Şah ile iyi geçinen Sultan Kuli, Hindistan'ın en meşhur şehirlerinden olan Gûlkünde'ye (Golkonda) sahip oldu (1496). Önce Orissa ve Karnâtili ricalar tarafından yönetilen Hindu ayaklanmasını bastırdı. Ardından Doğu Tilangâna'ya vali tayin edilen Türk asıllı Kıvâmül-mülk'ü bertaraf ederek bağımsızlığını ilân etti (1512).

1543'te babası Sultan Kuli'yi öldüren Cemşîd hükümdar oldu; onun ölümünden sonra yerine çocuk yaştaki oğlu Subhan Kuli geçti (1550). Ancak o sıralarda Vicayanagar'da sürgünde olan amcası İbrâhim, Dekken'deki taraftarları ile birleşerek yeğeni tahttan indirdi. İbrâhim otuz yıl kadar saltanat sürdü (1550-1580). Ahmednagar ve Bîcâpûr hâkimlerine elçiler yollayıp Hindular'a karşı bir ittifak oluşturan İbrâhim, müttefik müslüman kuvvetleriyle 5 Ocak 1565 tarihinde Talikota meydan savaşını kazanarak Vicayanagar Hindularına ağır bir darbe indirdi.

1580'de vefat eden İbrâhim'in yerine oğlu Muhammed Kuli geçti. Yeni hüküm-

dar Ahmednagar'a karşı dostane davranmış, buna karşılık Âdilşâhîler'in düşmanlığını üzerine çekmiştir. Gittikçe gerginleşen siyasî münasebetler savaşla neticelendi. Âdilşâhîler üzerine arka arkaya iki başarısız sefer yapıldı. Bu durumdun yararlanmak isteyen Bastar, Karnâta ve Orissa ricaları birlikte ayaklandılar. Muhammed Kuli bu tehlikeyi güçlüğüle bertaraf edebildi.

Muhammed Kuli, 1596'da veliyaht bırakmadan ölünce yerine yeğeni ve aynı zamanda damadı olan Muhammed Kutubşah geçti. Bu hükümdar zamanında ülkede Türk tesiri arttı. Muhammed Kutubşah'ın 1612'de vefatı üzerine küçük yaştaki şehzadelerinden biri olan Abdullâh tahta çıkarıldı. Annesi Hayat Bahş Begüm oğluna vekâlet ederek nâibe sıfatı ile devleti idare etti. 1655'te Gûlkünde Bâbürlü istilâsına mâruz kaldı. Şehzade Evrengzîb, Abdullah ve ailesinin ikamet ettiği Gûlkünde'yi kuşattı. Ancak Evrengzîb babası Şah Cihan'ın isteğiyle bir müddet sonra kuşatmayı kaldırdı. Kutubşâhîler, güneyde Madras'taki Palar nehrine kadar olan yerleri tekrar nüfuzları altına aldılar.

1672'den sonra devlet hızla çöküşe mâruz kaldı. Saraya damat olan Ebû'l-Hasan tahta çıkınca dâhilî idarî yapı Brahmanlar'ın kontrolüne girdi. Öte yandan Evrengzîb'in Bâbürlü tahtına geçmesiyle Kutubşâhîler için kötü günler başlamış oldu. Evrengzîb önce Dekken'i, ardından Bîcâpûr'u ele geçirerek (1686) tekrar Gûlkünde'yi kuşattı. Kutubşâhî hâcibi Saâdet Han, gizlice Evrengzîb ile temasa geçerek kendisinin ve adamlarının hayatlarının bağışlanması karşılığında Gûlkünde'yi teslim edeceğini bildirdi. 1687'de sekiz ay süren bir kuşatma sonunda (14 Zilkade 1098/21 Eylül 1687) Ebû'l-Hasan, Evrengzîb ile anlaşmak zorunda kaldı. 50.000 rupi karşılığında saltanat haklarından vazgeçerek gözetim altında tutulmak üzere Dekken'deki Devletâbâd (Deogir) Kalesi'ne gönderildi. Kutubşâhîler'in granit bir kaya üzerine inşa edilmiş olan başşehirleri Gûlkünde'ye bir ara Muhammednagar denilmişse de bu uzun ömürlü olmamıştır. Muhammed Kuli tarafından 1590-1591'de kurulan Haydarâbâd da hânedana başşehirlik yapmıştır.

Kutubşâhîler, İslâm ve Hindu kültürlerinin sentezinden yeni bir üslûp oluşturdular. Vicayanagar'da yedi yıl sürgünde bulunan İbrâhim Kutubşah, İslâmî hükümdarlık âlâmetlerinin yanında Hint sem-

bollelerini de kullanmıştır. İki kültür arasındaki karşılıklı etkileşme neticesinde Dekken bölgesinde Dahni (Dakhni) adı verilen yeni bir dil doğdu. Sultan Muhammed Kuli bu yeni dilin en önemli yazarlarından biriydi. Yeni üslûbun görüldüğü bir diğer alan da mimariydi. Özellikle yeni kurulan Haydarâbâd'daki bahçeler, çarşılar, saraclar bu iki kültürün birleşiminden doğan üslûbun özelliklerini yansıtır. Mücevherat işlemeciliği ve ticareti devletin en önemli gelir kaynaklarından birini teşkil etmiş, Gûlkünde elması her yerde şöhret kazanmıştır. Haydarâbâd gibi Gûlkünde'de de Kutubşâhîler dönemine ait önemli mimari yapılar mevcuttur.

Kutubşâhîler muhtemelen İran'da iken Şîlîği benimsemişler ve Hindistan'da Sultan Kuli zamanında akîde olarak Şîlîği kabul etmişlerdi. Bu yüzden diğer Sünnî devletlerle ilişkilerinde zaman zaman sorunlar meydana gelmiştir. Bâbürlüler de mezhep yüzünden Kutubşâhîler'e karşı olumsuz bir davranış içinde olmuş, bunlar hakkında Kutubşah yerine Kutbül-mülk tabirini kullanmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abd el-Mâdjid Siddîqî, *History of Golkonda*, Hyderabad 1967; H. K. Sherwani, *History of the Qutb Shahi Dynasty*, New Delhi 1974; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1987, I, 437-438, 443-444, 451; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1991, s. 345-348, 362, 364-365; C. E. Bosworth, *The New Islamic Dynasties*, Edinburgh 1996, s. 328; I. A. Ghauri, "Origin of the Kutb Shahis of Golkonda", *JPHS*, XVII (1969), s. 228-230; T. W. Haig, "Kutub-şâhîler", *İA*, VI, 1056-1057; R. M. Eaton, "Kutb Şâhî", *EP* (İng.), V, 549-550.

ENVER KONUKÇU

KUTUZ

el-Melikü'l-Muzaffer Seyfüddin
Mahmûd b. Mevdûd (Memdûd) el-Muizzî
(ö. 658/1260)

Memlük sultanı
(1259-1260).

Hârizmşahlar hânedanına mensuptur; babası Celâleddin Hârizmşah'ın amcazadesi, annesi ise kız kardeşidir. Bir savaş sırasında Moğollar'a esir düşmüş ve Di-maşk'ta sonradan kendisine nisbet edildiği Emîr İzzeddin Aybek Türkmânî tarafından satın alınıp Kahire'ye götürülmüştür. Üstün zekâsı ve kabiliyeti yanında cesaretiyle de dikkat çeken ve askerî hıyerarşinin basamaklarını hızlı bir şekilde tırmanan Kutuz, efendisi Aybek'in hanımı Şecerüddür'ün yerine el-Melikü'l-Mu-

iz unvanıyla tahta çıkarılmasından sonra saltanat nâibliği makamına getirildi. Aybek'in öldürülmesi ve saltanata henüz on beş yaşındaki oğlu el-Melikü'l-Mansûr Nûreddin Ali'nin geçmesi üzerine "müdebbirü'l-memleke" sıfatıyla devlet yönetimini tamamen eline aldı. Bu sırada kendisine sığınan Bahrî Memlûk liderlerinin teşvikiyle Mısır'ı zaptetmeye çalışan Kerek Emîri el-Melikü'l-Mugis'in Sâlihiye'de yenilmesini sağladı (656/1258).

Bağdat'ı alarak Abbâsî halifeliğine son vermiş olan Moğollar'ın ileri yürüyüşlerini devam ettirmeleri hedefteki Suriye ve Mısır'ı endişeye düşürmüştü. Dimaşk Eyübî Sultanı el-Melikü'n-Nâsir Selâhaddin Yûsuf, Hülâgû ile yaptığı yazışmalardan niyetinin ülkesini istilâ etmek olduğunu anladı ve onun Fırat nehrini geçip Suriye istikametine yöneldiğini duyunca da eski düşmanı Memlûkler'den yardım istemeye mecbur kaldı. Kutuz, el-Melikü'n-Nâsir Selâhaddin Yûsuf'un tarihçi İbnü'l-Adîm vasıtasıyla ulaştırdığı teklifi müzakere için ümerâyı topladı ve elçinin de katıldığı toplantıda, henüz on yedi yaşındaki Nûreddin Ali'nin bu zor şartlarda sultan olarak kalmasını uygun bulmadığını açıkladı. Ardından tahta herkesin boyun eğeceği, cesur ve Moğollar'a karşı ülkeyi hakkıyla savunabilecek muktedir bir kişinin çıkarılmasını önerdi. Toplantıya katılan emîrler bu özelliklerin kendisinde bulunduğunu söyleyerek Nûreddin Ali'nin yerine Kutuz'u el-Melikü'l-Muzaffer Seyfüddin unvanıyla sultan ilân ettiler (17 Zilkade 657/5 Kasım 1259). Böylece Türk-İslâm tarihinin çok kritik bir safhasında tahta oturan Kutuz hemen Moğollar'la savaş hazırlığına başladı ve Hülâgû'nun tehditlerine aldırmayıp onun Kahire'ye gelen elçilerini öldürttü. Ardından kumandanlarından Baybars el-Bundukdârî'yi (I. Baybars) öncü birliklerinin başında Gazze üzerine gönderdi; kısa bir süre sonra da asıl ordunun başında kendisi yola çıktı. Kutuz 25 Ramazan 658 (3 Eylül 1260) günü, Filistin'de Nablus ile Beysân arasında yer alan Aynicâlût mevkiinde Ketboğa kumandasındaki Moğol kuvvetlerini büyük bir hezimete uğrattı (bk. AYNICÂLÛT SAVAŞI). Böylece tarihin akışını değiştiren kesin neticeli savaşlarından biri olan bu zaferle İslâm dünyasını, hatta Moğollar'ın Mısır'ı aldıktan sonra Kuzey Afrika'yı ve İspanya üzerinden bütün Avrupa'yı ele geçirecekleri hesap edilirse Batı dünyasını da korkunç bir tehditten kurtarmış oldu. Aynicâlût Savaşı ile Mısır Memlûk Devleti'nin temellerini sağlamlaştıran ve Kerek ha-

riç Fırat ile Mısır arasındaki bütün toprakları hâkimiyeti altına alan Kutuz aynı zamanda Moğol-Haçlı iş birliğine de büyük bir darbe vermişti. Kutuz, kazandığı zaferin ardından görkemli bir merasimle Moğollar'ın terkettiği Dimaşk'a girdi ve bir süre orada kaldı. Bu süre içerisinde yeni ele geçirdiği yerlere idareciler tayin etti. Ardından Kahire'ye dönmek üzere oradan ayrıldı. Ancak kendisini karşılamak üzere süslenmiş olan başşehirine ulaşamadı.

Aynicâlût Savaşı'nda büyük rol oynayan Baybars el-Bundukdârî bu başarısı sebebiyle Kutuz'dan Halep nâibliğini istemiş, fakat bu isteği reddedilmişti. Ayrıca yıllar önce Bahrî Memlûkleri'nin reisi ve yakın arkadaşı Aktay'ın öldürülmesi işine karıştığı için Kutuz'a karşı kin besliyordu. Bu sebepler, içindeki iktidar hırsı ve çevresinde Aynicâlût Savaşı'nın asıl galibi olarak kabul edilmesinin kazandırdığı kendine güven duygusu onu tahti ele geçirmeye sevketti. Neticede dönüş yolculuğu sırasında Sâlihiye'de arkadaşlarıyla birlikte bir av partisi düzenleyerek Kutuz'u öldürdü (16 Zilkade 658/23 Ekim 1260). Kutuz'u karşılamak için hazırlanan Kahireliler de onun yerine sultan olarak el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ı karşıladılar. Önce öldürüldüğü yere gömülen Kutuz'un naaşı bir süre sonra Kahire'ye götürüldü; ardından mezarını ziyarete gelenlerin çokluğundan endişe duyan Baybars'ın emriyle bilinmeyen bir yere nakledildi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü'z-zâhir fî sîreti'l-Meliki'z-Zâhir* (nşr. Abdülazîz el-Huveytir), Riyad 1396/1976, bk. İndeks; Baybars, *et-Tuhtetü'l-mülûkiyye fî'd-devleti'l-Türkiyye* (nşr. Abdülhamîd Sâlih Hamdân), Kahire 1987, s. 40-45; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fî aḥbârî'l-beşer* (nşr. Mahmûd Deyyûb), Beyrut 1417/1997, II, 307-312; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-düer*, VIII, 39-66; Safedî, *el-Vâfi*, XXIV, 251-254; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XIII, 221-334; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-semîn fî siyeri'l-ḥulefâ' ve'l-mülûk ve's-selâfîn* (nşr. M. Kemâleddin İzzeddin Ali), Beyrut 1405/1985, II, 59-65; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I/2, s. 417-438; a.mlf., *el-Hıtaḥ*, II, 238; Bedreddin el-Aynî, *'İḳdû'l-cümân* (nşr. M. Muhammed Emîn), Kahire 1408/1988, I, 254-260; İbn İyâs, *Bedâ'ü'z-zühür*, I/1, s. 303-308; Ekrem Hasan Ulebi, *el-Melikü'l-Muzaffer Kutuz*, Dimaşk-Beyrut 1987; İsmail Yiğit, *Siyâsi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Memlûkler*, İstanbul 1991, VII, 30-40; Bessâm el-Aselî, *el-Muzaffer Kutuz ve ma'reketü 'Aynicâlût*, Beyrut 1992; Ali Aktan, "Sultan Kutuz ve Aynu-Câlût Zaferi", *EAÜİFD*, sy. 10 (1991), s. 181-201; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Kutuz", *IA*, VI, 1057-1060; D. P. Little, "Kutuz", *EI²* (İng.), V, 571-572.

İSMAİL YİĞİT

KÜTÜ'İ-KULÜB

(قوت القلوب)

Ebû Tâlib el-Mekkî'nin
(ö. 386/996)
tasavvufa dair eseri.

Tam adı *Kütü'l-kulûb fî mu'âmeleti'l-maḥbûb ve vaḥşi'î'riki'l-mürîd ilâ maḥâmi't-tevhîd* olan eserin ne zaman yazıldığı kesin olarak belli değildir. Ancak 350 (961) yılında vefat eden Ebü'l-Hasan İbn Sâlim'den "merhum" diye söz edildiğine göre (I, 152, 153, 294) bu tarihten sonra kaleme alınmış olması gerekir. Müellifin çağdaşları Ebû Nasr es-Serrâc'ın *el-Lüma'* ve Kelâbâzî'nin *et-Ta'arruf*'undan çok daha hacimli olan *Kütü'l-kulûb* kırk sekiz bölümden meydana gelir. Eserde farz ve nâfile ibadetlere, evrâd ve dualara, nefis, kalp, ruh ve bunların çeşitli hallerine, muhâsebe, murâkabe, vesvese, gaflet ve müridlerin göz önünde bulundurmaları gereken hususlara ve tasavvufî makamlara geniş yer verilmiş, konular anlatılırken âyet ve hadislerle, sahâbe ve tâbiîn sözlerine başvurulmuş, ayrıca sülûfün söz ve menkıbelerinden istifade edilmiştir. Bununla birlikte *Kütü'l-kulûb* sadece bir tasavvuf kitabı değildir. Eserde namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetlerin mânevî ve tasavvufî mânaları yanında fıkıhla ilgili yönleri de açıklanmış, ahlâk ve eğitim konularına da yer verilmiştir. Eser bu bakımdan Gazzâlî'nin *İḥyâ'*'ına benzer. Konular anlatılırken yer yer İsrâiliyat'tan alıntılar yapılmış, Arap atasözleri, Araplar'ın örf ve âdetleriyle ilgili şîr ve kıssalar nakledilmiştir. Ebû Tâlib el-Mekkî ele aldığı konuları geniş bir tahlile tâbi tutarak yorumlamış, bazan da eleştirilerde bulunarak özellikle bid'atlarla diğkhat çekmiştir.

Eserini kaleme alırken daha önce aynı konularda yazılan kaynaklardan da istifade eden Ebû Tâlib el-Mekkî'nin verdiği bilgilerin önemli bir bölümü hocalarının ve İbnü'l-Cellâ, Ebû Saîd İbnü'l-A'râbî, Muzaffer b. Sehl, Ahmed b. Dahhâk ez-Zâhid, Ebû Ali el-Kirmânî, Muhammed b. İsâ el-Mukrî gibi süfilerin kendisine anlattıklarına dayanır. Ebû Saîd İbnü'l-A'râbî'nin *Ṭabaḳâtü'n-nüssâk'* ile İbn Atâ'nın *Şerefü'l-fakr'* *Kütü'l-kulûb*'un kaynakları arasındadır. *Kütü'l-kulûb*'da Ebü'l-Hasan İbn Sâlim ile babası Ebû Abdullah İbn Sâlim gibi Sâlimiyye'nin kurucularının etkisi de görülmektedir. Ebû Tâlib el-Mekkî, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin